ITSIK MANGER AND THE CROSS-CULTURAL GERMAN-SPEAKING SPACE

Claudia Bosoi
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: The present paper aims to fulfil a study of the cross-cultural elements which depict Czernowitz as a German-speaking space, by analysing a poem of Itsik Manger (1901-1969), "A Darkling Hand". The research covers one of the poetic creations which are able to reflect his main literary themes. The layout of the analysis will follow to highlight some bio-bibliographic references, the micro-composition of a personal approach, through the interest in historical context and philologic directions. The purpose of this paper is to obtain a cross-culture image, thought in relation with Itsik Manger's Yiddish literature.

Keywords: Itsik Manger, Czernowitz, cross-cultural space, Yiddish, German.

Direcţiile de activitate în care Itsik Manger (Isidor Helfer) s-a manifestat plenar sunt poezia, dramaturgia, proza, eseistica, muzica. Se naşte la 30 mai 1901, în oraşul Cernăuţi (oraş multietnic, multi- și intercultural; capitala provinciei habsburgice Bucovina, la începutul secolului al XX-lea), ca fiu al unui croitor. Primii ani de studii îi petrece la şcoala tradiţională evreiască (*heider*), apoi este înscris la Şcoala primară şi gimnazială Germană (*Kaiser-Königlicher Dritte-Staats*). Continuă studiile în cadrul Liceului German. Aici va fi pasionat de teatru și de literatură; în urma dramatizării unei balade scrise de Goethe, tânărul Manger devine „poetul liceului", dar, din cauza indisciplinei, va fi exmatriculat. Astfel, educaţia formală a lui Itsik Manger se încheie aici. Şi totuşi, ajunsese la un grad atât de elevat de cunoaştere a limbii germane, încât va lua contact cu operele literaturii universale prin lectura lor în traducere germană. Din această perioadă datează primele poezii – compuse tot în limba germană[1].

Nu i se potriveşte rolul de calfă în atelierul tatălui său, dar petrece o perioadă acasă, unde cultivă cântecul idiş şi pasiunea pentru literatură. Odată cu Primul Război Mondial (1914), întreaga familie se mută la Iaşi, oraş de care Itsik Manger se va ataşa mai ales datorită cântecelor în idiş ale lui Velvl Zbarjer, primul trubadur idiş din spaţiul românesc (Benjamin Wolf Ehrenkranz). Aici, la Iaşi, Itsik Manger va începe să scrie versuri în limba idiş. Îşi însuşeşte o cultură bogată, citind numeroase lucrări de istorie, literatură clasică şi modernă, dar şi vechea literatură populară evreiască.

Debutul literar al lui Itsik Manger are loc la douăzeci de ani (1921), cu două poezii în limba idiş, publicate în revista „Kultur" – coordonată de Eliezer Steinbarg. Tot la Iaşi își avusese, cu doi ani în urmă, debutul publicistic, cu un articol în limba română despre Moris Rosenfeld[2].

În anii '20, Itsik Manger se mută la Bucureşti, unde va deveni un reprezentant strălucit al culturii idiş în spaţiul românesc – scrie pentru presa de limbă idiş (versuri, articole, eseuri, pamflete), susţine o serie de conferinţe, a căror temă predilectă o constituie folclorul (mai ales idiş, românesc, spaniol). De-a lungul anilor, Manger va traduce şi va publica din folclorul a douăsprezece popoare. Totodată, va pune bazele unei „reviste de literatură şi artă", după modelul

[1] http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itsik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.
[2] Un clasic al poeziei revoluţionare în limba idiş; „Moldova socialistă", 1919.

„Biletelor de papagal" ale lui Tudor Arghezi, proiect de care s-a atașat și pe care îl va relua, prin publicarea periodică a acestei reviste[3].

Itsik Manger are douăzeci şi şapte de ani când ajunge la Varşovia, ca poet de expresie idiş din România. Aici este întâmpinat cu entuziasm, este onorat pe scena literară idiş a oraşului. Manger este perceput ca un fenomen singular în literatură, în condiţiile în care se afla în Polonia, ţara cu milioane de cititori în limba idiş. În fiecare seară sunt organizate reuniuni culturale, conferinţe, şezători, petreceri, plimbări. Această perioadă (1928-1938), pe care Manger o consideră „cea mai frumoasă decadă" a lui, este şi cea mai prolifică sub aspect literar: acordă interviuri şi publică articole în *Literarishe bleter* (Jurnal literar); îşi recită poeziile la Clubul Scriitorilor; publică *Shtern afn dakh* (Stele pe acoperiş, 1929); coordonează un ziar literar, *Getseylte verter* (Cuvinte numărate, 1929-1930; va avea douăsprezece numere, al căror conţinut constă în manifeste, poeme, articole cu tematică literară – aproape toate scrise de Itsik Manger); iniţiază un nou gen literar în cultura idiş, *Khumesh-lider* (Cântece biblice, 1935); rescrie cântecul de Purim numit în ebraică „megilah" (*Megile-lider*), 1936; scrie o istorie a literaturii idiş profund personală, originală – care acoperă secolele al XVI-lea – al XX-lea, numită *Noente geshtaltn* (Imagini închise, 1938); publică încă trei volume de versuri: *Lamtern in vint* (Felinare în vânt, 1933), *Velvl Zbarjer shraybt briv ţu Malcale der sheyne* (Velvl Zbarjer scrie scrisori frumoasei Malcale, 1937), *Demerung in shpigl* (Amurg în oglindă, 1937); realizează o antologie care conţine cântece din folclorul european – *Felker zingen* (Naţiunile cântă, 1936); coordonează punerea în scenă a două piese de teatru, bazate pe opera lui Avrom Goldfaden: *Di kishef-maherin* (Vrăjitoarea), *Dray Hotsmah* (Trei Hoţmah); compune texte pentru filme în idiş; străbate Polonia (şi locuieşte aici zece ani) ştiind foarte puţin limba poloneză, vorbind numai în idiş; ianuarie 1930 – este unul dintre cei mai tineri membri ai Clubului PEN[4] de scriitori în idiş, alături de Yisroel Rabon, Iosef Papiernikov, Isaac Bashevis-Singer.

În anul 1938, Itsik Manger este obligat să plece din Polonia. Petrece o scurtă perioadă la Paris; soluţia pe care o găseşte aici constă în susţinerea unor prelegeri despre literatura franceză, în faţa unui public vorbitor de limbă idiş. Un an mai târziu scrie romanul *Dos buh fun Gan-Eydn: Di vunderlehe lebns bashraybung fun Shmuel-Abe Abervo* (Cartea Raiului. Neasemuita descriere a vieţii lui Shmuel-Abe Abervo), singura operă în proză a lui Itsik Manger. Acest roman a fost proiectat ca o primă parte a unei trilogii – care ar fi fost continuată prin *Cartea despre Pământ* şi *Cartea Lumii dintre două lumi*, dar intenţia autorului nu a fost materializată.

În perioada 1940-1950, scriitorul ajunge la Londra, unde cunoaşte foamea, singurătatea. Aici află despre tragedia evreilor de pe continent, care au dispărut în Holocaust. Deşi este descoperit şi protejat de Margaret Waterhouse, strănepoata poetului englez Percy Bysshe Shelley, I. Manger se va raporta la cei zece ani petrecuţi în Anglia ca la cea mai urâtă perioadă a vieţii lui. Publică numai o colecţie de poeme, *Volkns ibern dah* (Nori peste acoperiş, 1942) şi o piesă de teatru, *A Goldfadn-motiv in dray aktn* (O temă după Goldfadn în trei acte, 1947).

În martie 1951, cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani, lui Itsik Manger i se publică un volum omagial, la Paris. Acesta este anul în care pleacă la New York, unde numeroase publicaţii de limbă idiş îi solicită colaborarea. Publică, în 1952, volumul de poezii *Lid un balade* (Cântec şi baladă). În 1958 face prima călătorie în Israel; va rămâne aici, până la sfârşitul vieţii. Deja este

[3] Arie Leibisch-Laisch, Cap. „Însemnări complementare despre unii idişişti de seamă", în *Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie* (Coord. acad. Nicolae Cajal, dr. Harry Kuller), ediţia a II-a, editura „Hasefer", Bucureşti, 2004, pp. 781-783.

[4] Acronim pornind de la cuvintele: *Poets, Essaysts, Novelists*.

foarte bolnav. Ultimul volum de poezii pe care îl va mai publica va fi abia în 1967, care va purta titlul *Shtern in shtoyb* (Stele în colb). Moare la 20 februarie 1969[5].

Este important de observat cum a fost valorificată opera lui Itsik Manger şi cum i-a fost onorată şi păstrată memoria. Încă din timpul vieţii (31 octombrie 1968) a fost instituit Premiul „Itsik Manger" în Israel. Caietele, manuscrisele, corespondenţa scriitorului se află în Arhiva Manger, la Biblioteca Naţională şi Biblioteca Universităţii din Ierusalim. În Tel Aviv, o stradă centrală îi poartă numele. Poeziile lui Itsik Manger sunt cunoscute, traduse, cântate. Constant, îi sunt consacrate spectacole de teatru, emisiuni la radio şi televiziune[6].

Poezia propusă analizei literare, *O mână-ntunecată,* face parte din volumul *Balada evreului care a ajuns de la cenuşiu la albastru*, culegere care, în traducerea elaborată de Israil Bercovici și stilizată de Nina Cassian, reunește poezii din volume distincte (*Cerșetori și poeți, Balade, Legende și viziuni* etc.)[7].

La nivel ideatic, temele literare identificate ar putea fi raportarea omului (ne)religios la propria existență, problematizarea relației omului cu divinitatea, rătăcirea dominată de lipsa unui vector de sens, timpul, iubirea, moartea. Raportarea la instanţa divină este a omului revoltat și cutezător, care problematizează existenţa, își pune întrebări și, dacă nu găsește răspunsuri, I le adresează lui Dumnezeu (asupra căruia este proiectată o imagine descompusă și redefinită), fiind singura atitudine legitimă a unei ființe umane căreia credinţa absolută nu îi este accesibilă, dar nici păcatul fără iertare: „Doamne, tu care deții măreția de-a fi / Singur de la-nceputul oricărui început, / Iată, arunc în faldul albei tale mantii / Plânsul meu ca pe-un copil din flori născut".

Timpul este unul etern și capătă nuanțări în plan artistic, fiind asociat cu regrete, predestinare (înțeleasă nu ca fatalitate, ci în accepția mozaică a voinței lui Dumnezeu care, departe de a fi imuabilă, prezintă o esență modelatoare, prin acțiunile omului), neliniște, înstrăinare de sine, inocență pierdută („Mâinile-mi tresar / A crimă și jaf, deși inima mea / Albastră-i și pură ca luna april"), idealuri din care rămân ruine: „Așa a fost până-acum. Dar cum va fi mai departe? / Prin viață rătăcind, nu se trece așa. / Un pact numai cu vântul nu se încheie". Debusolarea devine reacția firească a omului hotărât să nu își trăiască viața la întâmplare, chiar dacă și-o bănuiește drept o existență minusculă pe o traiectorie descendentă. Victoriile facile nu au nicio valoare; un drum drept nu duce nicăieri, căci comoditatea nu este un criteriu valid de a opera o alegere. Singur glasul conștiinței nu obosește niciodată să îl îndrume pe om pe o cale care duce undeva, să îl învețe ce înseamnă „a trăi": „Chiar dacă / Pot cu picătura luminii să mă joc / - Cum pot spune că-i lumea întreagă"?!

Instanțele comunicării, în textul poetic evocat, ar fi autorul, eul liric, ipostazele lirice și cititorul. Autorul (Itsik Manger) este expresia cea mai elocventă și mai durabilă a literaturii idiș din spațiul românesc. Poezia lui cuprinde ultimele reverberații ale poeziei tradiționale evreiești și deschide drumuri inefasabile ale poeziei moderne. Influențele literare – datorate multiplelor spații interculturale în care Itsik Manger a trăit și s-a manifestat artistic – sunt surprinse de Nina Cassian astfel:

„Filonului poeziei tradiționale evreiești, folclorice și culte, i se suprapun sonurile heiniene – repertoriul romantic cu accente macabre, mistic și ironic, și acel ritm ușor inegal, valsat (atât de greu de redat în românește). La acestea se adaugă atmosfera simbolistă, ecourile unui timp și spațiu românesc (Anton Pann, Minulescu), precum și influențele patosului social revoluționar

[5] http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itsik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

[6] Arie Leibisch-Laisch, *op. cit.*, p. 783.

[7] Itic Manger, *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici, Editura „Kriterion", București, 1983, pp. 28-29. Redată în anexa lucrării de față.

(Esenin, Maiakovski). Nu se pot omite nici postura de trubadur cu certe repere villonești, nici originalele sinteze operate pe motivele Vechiului si Noului Testament. Îndrăgostit de natură, proclamând fericirea simplă, dar capabil și de sofisticate fantezii, boem, dar și ceremonios, pios, dar lipsit de bigotism și de prejudecăți, popular și rafinat, funambulesc și solidar în suferință cu nomazii și oropsiții – Manger omogenizează toate aceste date prin personalitatea lui puternică, prin forța unui poet care în ciuda proteismului și a «pribegiei» printre meridiane și culturi, își pune pecetea timbrului propriu pe toate ipostazele”[8].

Eul liric este prezent prin mărci lexico-gramaticale – forme pronominale ale persoanei I: „(noaptea) mea”, „(mâinile)-mi (tresar)”, „(ochii) mi-(au orbit)”, „(aflat)-am (loc)”, „(nici) eu (nu mai știu)”, „voi sta”. Ipostazele lirice sunt surprinse prin forme ale persoanei a II-a și a III-a a substantivului și prin locuțiuni nominale: „(crede), tinere-bătrân”, „o mână-ntunecată”. Se susține astfel ideea hiperbolizantă a identității dintre vârsta biologică și cea a spiritului, dintre divinitate și prezența ei generalizantă. Cititorul devine o instanță a comunicării deosebit de importantă pentru un text modern, căci poezia nu mai este numai idee, ci și stare de spirit, sensul nu mai este comunicat, ci trebuie descifrat. Cititorul devine el însuși creator, în măsura în care înțelege ambiguitatea unui text de poezie modernă.

Titlul are o structură nominală; după relația cu textul, se reia integral în economia operei poetice, fiind, totuși, unul ambiguu: creează un fals orizont de așteptare, cititorul neputând încă decanta între sensurile denotativ și conotativ: dacă primul ar trimite cu gândul la o mână condusă cu intenții dușmănoase la crimă ori la un atentat împotriva ființei umane, atunci al doilea sens ar evoca ideea predestinării, ca fatalitate și realitate de neînlăturat. Cititorul nu poate anticipa cu certitudine sensul, care se va revela abia prin lectura textului: desenarea unui semn de întrebare în „Cartea vieții”, care în iudaism se referă nu la predestinare, ci la voința divină asupra drumului parcurs de un om (liber să și-l construiască). Trimiterea la „Cartea vieții” este recurentă într-o expresie ebraică, la care se recurge mai ales de Anul Nou evreiesc (Rosh ha-Shaná), ca moment de bilanț, dar și de continuitate în existența umană: „Un înscris bun [în Cartea vieții]”[9]!

La nivel fonetic, asonanța (ilustrată prin consoanele nazale *m, n*: „O mână-ntunecată a desenat ca-ntr-o carte / Un semn de-ntrebare pe noaptea mea”) poartă sugestia unui murmur, a somnolenței, a unei prevestiri a morții.

La nivel lexico-semantic, se observă metafora vieții înfățișate ca „noapte”, prin care se insinuează ideea urâtului, a imoralității, a marasmului. Noaptea nu mai e simbolul romantic al misterului, al infinitului, al iubirii sau contemplației, ci al nesiguranței, al incertitudinii, al întunericului, al opacității. Copilăria nu este aici un simbol clasic, nu mai denotă suavitate, exuberanță, frăgezime, ci prevestire sau insinuare a morții – chiar și în timpul începutului: „tinere-bătrân”. Este construită o antiteză între afectivitate, interioritate (metaforizată prin „inimă”) și corpul omului, exterioritate („mâinile”, „ochii”), dar care pot coexista, fie și conflictual, copilăria interioară fiind supusă eroziunii, prin păcat – individual și al celorlalți: „*Mâinile*-mi tresar / A crimă și jaf, deși *inima* mea / Albastră-i și pură ca luna april”, „*Ochii* mi-au orbit de câte-au văzut”.

La nivel morfologic, devine vizibilă frecvența părții de vorbire a verbului, ceea ce imprimă o notă insolită, a dinamismului și a intensificării conflictului interior. Semnificațiile simbolice ale modurilor si timpurilor verbale recurente ar fi: trecut ireversibil (perfectul compus:

---

[8] Nina Cassian, „Prefață – Portret în albastru”, în Itic Manger, *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu la albastru*, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici, Editura „Kriterion”, București, 1983.

[9] **כתיבה טובה** – „Ketivah tovah”, cf. http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/hebrewgreeting.html, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

„a desenat", „a fost", „au orbit", „aflat-am loc"), un sentiment de continuitate exasperantă, de așteptare febrilă (indicativ viitor: „va fi", „voi sta", „voi scuipa"), o poruncă, un îndemn, un mod al insistenței care, paradoxal, accentuează o dorință nerostită, ca și cum totul ar fi egal (imperativ: „Crede", „Alintă-l, gâtuie-l, leagănă-l"), timpul lui *aici* și *acum*, al indeterminării, care presupune abolirea granițelor între descrierea de cadru și vocea instanțelor lirice (prezentul istoric, continuu: „nu se trece", „nu se încheie", „îți duce dorul", „tresar", „albastră-i și pură", „pot", „nu mai știu", „dețiii", „arunc", „spui", „e bine", „ești Dumnezeu").

La nivel sintactic, repetarea în formă aproape simetrică a versurilor 4 și 9 („Prin viață rătăcind, nu se trece așa", „Prin viață nu se trece rătăcind doar așa") sau, într-o formă care prezintă și mai mult interes, în versurile 10, 11 – 16, 17 („mâinile-mi tresar, / A crimă și jaf", „mâinile mele tresar, / Parcă-s gata de sânge, de crimă, de jaf și eres"), creează impresia unui microrefren - motiv de muzicalitate exterioară. Paralelismul sintactic („Îți duce dorul un leagăn, / Îți duce doru-o femeie", „Cum pot să spun: «Aci aflat-am loc» [...] Cum pot spune că-i lumea întreagă"?!) joacă același rol, al căutării muzicalității chiar și acolo unde lumea înfățișată nu este una eufonică. Tăietura frazei este liberă, lipsită de rigiditatea de tip prozodic, fără a impieta asupra comunicării sensurilor, ci mai degrabă lăsând impresia unei stenografieri a realității interioare. Se creează impresia unei anumite autonomii a versurilor, a libertății compoziției.

Ideatic și stilistic, poezia *O mână-ntunecată* trimite către o lume ce se îndreaptă uniform spre propriul sfârșit, fără ca acesta să fie unul terifiant, ci capătul unei vieți trăite plenar, sub semnul complementarității dintre realitate și idealitate.

Lucrarea de față a propus un studiu al elementelor de interculturalitate în spațiul germanofon Cernăuți, prin raportare la scriitorul Itsik Manger (pentru care, după cum am subliniat, Cernăuți a fost spațiul în care și-a cristalizat formarea intelectuală, iar tot ce a urmat a întărit o structură deja solidă[10]). Obiectul cercetării l-a constituit una dintre operele poetice semnificative pentru modul de abordare a marilor teme literare: omul (ne)religios și propria existență, problematizarea relației omului cu divinitatea, rătăcirea dominată de lipsa unui vector de sens, timpul, moartea. Traseul analizei a punctat repere de ordin bio-bibliografic, a conturat microstructura unei interpretări personale, cu instrumentele unui filolog – analiză la nivel ideatic și stilistic.

Anexă: Itsik MANGER, *O mână-ntunecată*, în *Balada evreului care a ajuns de la cenușiu*
la albastru, versuri, În românește de Nina Cassian și Israil Bercovici,
Editura „Kriterion", București, 1983, pp. 28-29.

O mână-ntunecată a desenat ca-ntr-o carte
Un semn de-ntrebare pe noaptea mea:
Așa a fost până-acum. Dar cum va fi mai departe?
Prin viață rătăcind, nu se trece așa.
Un pact numai cu vântul nu se încheie.
Îți duce dorul un leagăn,
Îți duce doru-o femeie.
Nu poate doar vântul frăție să-ți dea.
Prin viață nu se trece rătăcind doar așa.

[10] V. *supra*, p. 1.

Doamne, Dumnezeule! Mâinile-mi tresar
A crimă și jaf, deși inima mea
Albastră-i și pură ca luna april,
Gânguritoare ca o turturea.
Ochii mi-au orbit de câte-au văzut;
„Crede, tinere-bătrân. Să mă crezi”!
Deși mâinile mele tresar, parcă-s gata
De sânge, de crimă, de jaf și eres.

Cum pot să spun : „Aci aflat-am loc,
Și-mi pun cortul pe veci”?! Chiar dacă
Pot cu picătura luminii să mă joc
-Cum pot spune că-i lumea întreagă?!
Cum poate capul iubitei mele
Pe pieptu-mi să doarmă în ceasul târziu
Când mâinile mele nervoase tresar
Ca și cum... Dar cum? Nici eu nu mai știu.

Doamne, tu care deții măreția de-a fi
Singur de la-nceputul oricărui început,
Iată, arunc în faldul albei tale mantii
Plânsul meu ca pe-un copil din flori născut.
Alintă-l, gâtuie-l, leagănă-l.
Cum spui tu, e bine. Ești Dumnezeu.
Știu că, în curând, voi sta ’naintea Ta
Și-ți voi scuipa în față tot sângele meu.

REFERENCES:

Leibisch-Laisch, Arie, Cap. „Însemnări complementare despre unii idişişti de seamă”, în *Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie* (Coord. acad. Nicolae Cajal, dr. Harry Kuller), ediţia a II-a, editura „Hasefer”, Bucureşti, 2004.

Manger, Iţic, *Balada evreului care a ajuns de la cenuşiu la albastru*, versuri, În româneşte de Nina Cassian şi Israil Bercovici, Prefaţă de Nina Cassian, Editura „Kriterion”, Bucureşti, 1983.

Roskies, David G., *Manger, Itsik*, în http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Manger_Itsik, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.

www.jewishvirtuallibrary.org, accesat ultima oară la data de 25. 07. 2016.